نووسینی د. زاهیر سوران .
11 ی ئەیلولی 2004 .

برووسێلا, تای ماڵتا
(Brucellosis)

یەکێکە لەنەخۆشییە هەوکردووەکانی ناوەڕاست و باشووری کوردستان, ساڵانە سەدان کەس تووشی نەخۆشییەکە دەبن.

هۆزانی

بەکتریایەکە بە نێوی بروسێلا کە 6 جۆریان هەیە و هەریەکەیان تایبەتە بە گیانەوەرێك. بەڵام لەهەموویان گرنگتر (1-3) یە کەمرۆڤ تووشی نەخۆشی دەکات ئەمانەن:

– بروسێلای Melitensis تووشی مەڕ و بزن دەبێت و لەرێگای شیرەوە هەردووکیان مرۆڤ تووشی بروسێلا دەکەن (3 جۆری هەیە).
– بروسێلای abortus لە گادایە (9 جۆری هەیە).
– بروسێلای suis لە بەرازدایە (4 جۆری هەیە).
– بروسێلای canis لە سەگدایە (لەساڵی 1967 دا جیاکراوەتەوە و زۆر دەگمەنە).
– بروسێلای ovis.
– بروسێلای neotomae.

بروسێلا خۆرەیەکی چیلکەیی گرامنێگەتیڤی کەمێك گەورەیە. لەهیشکی و تەڕیدا زۆر بەرگەی دەرەوە دەگرێت. لەسەهۆڵدا 6 مانگ و لەشیردا 5 هەفتە دەژی. ئەوەی شایانی باسە بروسێلا ڕووکەشە ئەنتیجێن و ئەنتیجێنی تواوەی هەیە.

پەتازانی

بروسێلا یەکێکە لەگرنگترین نەخۆشییەکانی کۆئەندامی هەرس کە لە زۆربەی وڵاتاندا تا ئێستا هەرماوە وخەڵکی تووشی گیروگرفت و چەرمە سەری کردووە. ساڵانە نزیکەی نیو ملیۆن کەس تووشی نەخۆشییە کە دەبن. لەباشور و ناوەڕاستی کوردستاندا لەو ناوچانەدا کەبزن و مەڕ زێدەتر بەخێو دەکەن نەخۆشییەکە زێدەتر بڵاوە و ساڵانە سەدان کەس تووشی نەخۆشییەکە دەبێت. هۆی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ناتەواو کوڵاندنی شیرەکە و پەیوەندی کردنی ڕاستەوخۆ بەگیانەوەری نەخۆشەوە . زۆرجار نەخۆشییەکە نێوی (نەخۆشی کار) ی لێنراوە, واتە ئەو کەسانە کە مەڕومالات بەخێو دەکەن, شوانی بزن یان ئەو کەسانەی لەقەسابخانەدا کاردەکەن تووش دەبن. بزن و گا و بەراز سەرچاوەی میکرۆبەکەن.

رێگاکانی گواستنەوە

- لە 60 ٪ بارەکاندا بەپەیوەندی ڕاستەوخۆ لەگەڵ گیانەوەری نەخۆشدا مرۆڤ تووش دەبێت.
- بروسێلا لەرێگەی خواردنەوەی شیری پەستۆرەنەکراوە دەگوێزرێتەوە.
- لەوانەشە لە (تاقیگادا) لەرێگای هەواوە مرۆڤ تووشی بروسێلا ببێت (10).

بەڵام تائەمرۆ نەخۆشێك نەیتوانیوە مرۆڤێکی لەش ساغ تووشی بروسێلا بکات. هەندێك پزیشك دەبێژن لەوانەیە میزیش بروسێلا بگوێزێتەوە پاش ئەوەی بەکتریای بروسێلا لەرێگەی پێست, چاو, چاندنی ئەندام یان هەرسەوە دەگاتە نێو لەش, خۆی دەگەیەنێتە نێو خوێن و لەنێو خڕۆکە سپییەکاندا جێگیر دەبن. پاشتریش خۆیان دەگەیەننە جگەر, سپڵ, لیمفە گرێکان و مۆخی ئێسك و لەوێدا ژمارەیان زێدەکات.

نیشانەکان

مـاوەی کرکــەوتنی بروســێلا لــەنێوان 10–15ڕۆژدایــە، جــاری وایــە لــەنێوان 3–4 هەفتــە دایــە. ســەرەتا لــە 90 ٪ ی تووشبووەکان ئەم نیشانانەیان هەیە:

ژانەسەر, بێهێزی، ژانکردنی جومگەکان، تای ناڕێك و ئارەقەکردنەوەیەکی زۆر. بەدەگمەن نەخۆشییەکە لەپڕ و بەلەرز و تا و ئارەقەکردنــەوەوە دەر دەکــەوێت. بروســێلا نەخۆشــییەکی ئــاڵۆزە, لەبەرئــەوە نیــشانەکانی نەخۆشــییەکە بەســەختی دەناسرێتەوە. دەڵێن گوایە بروسێلا 230 نیشانەی هەیـە !!!. یـان بە (نەخۆشی سەد ڕوو) ناسـراوە. تالێهاتن ناڕێکە و بەرزونزم دەبێتەوە، ئارەقەکردنەوە شەوانەیە و بۆنێکی تایبەتی لەئارەقەکە دێت, نـەخۆش زۆر بێهێـزە و توانـای جوڵانـدنی کەمە.

شێوەی ئازار لەبروسێلادا

ژانەسەر، ژان کردنی جومگەکان (بەتایبەتی بڕبڕەی پشت)، ژانە سك، ژانکردنی ناوچەوان و پشتی سەر. هەروەها نـەخۆش ئارەزووی خواردنی نامێنێت، هێڵنجدان و گرفتی تـووش دەبێت, هەنـدێك جار نـەخۆش تووشـی کۆکـە دەبێـت. زۆرجـار نیشانەی دەماری وەك ترس، خەمباری و بێخەویش لەنەخۆشدا دەردەکەون. بەڵام لەشێوەی کوتوپڕ یا ژاری بوون نـەخۆش تووشـی خـەواڵویی، بێخـولقی دەبێـت. (هەنـدێکجار بـاتووی نـەخۆش ژان دەکـات). لـە کـاتی تێڕوانینـی نەخۆشـدا بۆمـان دەردەکەوێت کە: لە 64 ٪ لیمفەگرێکان , لە 60 ٪ سپڵ و لە 49 ٪ جگەریش گەورە دەبێت. ژنان تووشی گرفتی بێنوێژی دەبن. هەندێك جار نەخۆش تووشی کەمخوێنی دەبێت, لە 70–80 ٪ خرۆکە سپییەکان و لیمفۆسایتەکان نزم دەبنەوە.

ڕێڕەوی بروسێلا

زۆر جیـاوازە لەوانەیـە نەخۆشـییەکە مانگێـك بخایـەنێت, بـەڵام لـە 85 ٪ ی بارەکانـدا نەخۆشـییەکە 3 مـانگ دەخایـەنێت, لەشێوە درێژ خایەنەکاندا ساڵێك یان چەند ساڵێك دەخایەنێت.

شێوەکانی بروسێلا

1- شێوەی توند, لە 7 ٪ ی بارەکان دەگرێتەوە.
2- شێوەی ژێر توند, لە 16 ٪ بارەکان دەگرێتەوە.
3- شێوەی درێژخایەن, لە 65 ٪ بارەکان دەگرێتەوە.

دەستنیشانکردن

- نیشانەکان و کاری نەخۆش زیاتر زانیاریمان بۆ ڕوون دەکاتەوە.
- جیاکردنەوەی بروسێلا و ناسینەوەی لەژێر میکرۆسکۆپدا بە ڕێگەی چاندن لە گیانەوەر یان مرۆڤدا.
- تێـستی سـێرۆزانی و چـاندن, دەرکـەوتنی دژەتەنـەکانی بەکتریاکـە لـە سـەرەتای نەخۆشـییەکەدا (8–10 یـەم ڕۆژدا) بەسودن.
- دەرکـەوتنی دژەتـەنی IgM لەبروسـێلادا زۆر گرنگـە, هـەروەها IgG, ئـەم دژە تەنـە لـە دووەم هەفتـەی نەخۆشـییەکەدا دەردەکەوێت. وە لەشێوەی درێژ خایەنی تالێهاتن دا IgG بەهەمیشەیی دەمێنێتەوە.
- تێستی ELISA زۆر هەستیارە لە دەستنیشانکردنی دژەتەنی دژی بروسێلادا.
- تێستی Burnett کە لەشێوەی دەرزی دایە و لەژێر پێستی نەخۆش دەدرێت . لەسەر نـەخۆش تـاقی دەکرێتـەوە تـابزانین تووشی بروسێلا بووە یان نا.

چارەسەرکردن

- پێویستە چاوەڕان بین کەلە 5–15 ٪ بارەکاندا نەخۆشییەکە دەست پێبکاتەوە.
- چارەسەرکردن بۆماوەیەکی درێژ بەیەك ئەنتیبایۆتیك بێهودەیە, بەڵام تێکەڵکردنی دەرمانەکان ئەنجامی باشی هەبووە.
- حەوانەوە و خۆماندوو نەکردنی لەش و دەروون زۆر بەسودە.

- پێویستە نەخۆش پزیشکی دەروونی ببینێت بۆ دڵدانەوە و ئامۆژگاری کردنی دەروونی لەبەرئەوەی نەخۆشییەکە درێژە دەخایەنێت.

ئەنتیبایۆتیك

پێویستە هەمیشە دوو دەرمان بدرێت بەنەخۆش, دەرمانی Doxycycline بەرێژەی 200 ملگم رۆژانە و هاوکات Rifampin بە رێژەی 600–900 ملگم رۆژانە بۆ ماوەی 6 هەفتە زۆر ئەنجامی باشی داوە بەدەستەوە.

ئەم دوو دەرمانە بوونەتە هۆی ئەوەی کە بەرێژەی زیاتر لە 90 ٪ ژمارەی پەیدابوونەوە یان سەرهەڵدانەوەی تای ماڵتا کەم بکاتەوە. ئافرەتی سکپڕ تەنیا دەرمانی Rifampin ی دەدرێتێ.

بەڵام منداڵ دەرمانی (TMP-SMZ) Trimethoprim-sulfamethoxazole ی دەدرێترێت هاوکات زۆر پێویستە ڤیتامین و دەرمانی دامرکاندنەوەی تا و ئازار بدرێت بەنەخۆش.

بۆ منالٚ بەپێی تەمەن :

– منداڵی ژێر تەمەن 8 ساڵان 8–10ملگم . کێشی لەش دەرمانی(TMP-SMZ) بۆ ماوەی 45 ڕۆژان لە گەلٚ 15–20 ملگم. کێشی لەش دەرمانی Rifampin ڕۆژانە دەدرێت بە منداڵ .

– منداڵی سەروو تەمەن 8 ساڵان , 2–4 ملگم. کگم کێشی لەش (خەپلە) دەرمانی Doxycycline بۆ 6 هەفتە لە گەلٚ ڕۆژانە 1 گم Streptomycin لە شێوەی دەرزی ماسولکەدا دەدرێت لە نەخۆش . دەتوانین Doxycycline و Gentamicin بەیەکەوە بدرێت بە نەخۆش .

خۆپاراستن

- کوتانی مەڕ و ماڵات تا تووشی بروسێلا نەبن.
- کوڵاندنی شیری مەڕ و بزن و پاستورەکردنی.
- پەیوەندی نەکردن بەمەڕ وماڵاتی نەخۆشەوە.
- نەخواردنەوەی شیری خاو (نەکوڵێنراو).
- نەخواردنی گۆشتی مەڕ و ماڵاتی نەخۆش، باشتر وایە گۆشتەکە بسوتێنرێت یان لەژێر خاکدا بشاردرێتەوە.

سەرچاوەکان

1–د . زاهیر سوران ، نەخۆشییە درمەکان ، سۆ بەکترياييەکان ، بەشی سێیەم ، چاپی یەکەم ، سلێمانی– کوردسان ، 2004 .

References:
1.Ame Forsgren, Gran Kronvall, Klinik bakterioligi, Stockholm 1996.
2.Young, E. J. Human Brucelosis, Rev. Infec. Dis. 1983; 5, 821.
3.Abram S. Benson: Editor,. Control of communicable Diseases in Man, 15th eds. 1990.
4.CDC. Summary of notifiable diseases, United States, 1991. MMWR. 1991; 40: 53.
5.Sharda DC. Lubani M: A study of Brucelosis in Cjildhood. Clin. Pedia. 1986; 25 (10): 492.
6.Donald Kaye, Brucelosis, In: Harrisson, Principles of internal medicine vol 1. 1991; 625-627.
7.Iwarson-Norrby, Infektionsmedicin, epidermiologi, Klinik och terapi, Stockholm, 1998.
8.M. Monir Madkour, Historical aspect of Brucellosis In: Brucellosis, USA 1989.
9.J. Roux. Brucella vaccines in humans, In: Brucellosis, USA 1989.
10.How dose Brucella abortus infecte human beings? Lancet, 1983, II, 1180.